

CHỦ TỊCH HỒ CHÍ MINH VỚI SỰ NGHIỆP XÂY DỰNG NỀN BÁO CHÍ CÁCH MẠNG VIỆT NAM

DOÃN THỊ CHÍN (*)

Tóm tắt: Chủ tịch Hồ Chí Minh là người đặt nền móng xây dựng nền báo chí cách mạng Việt Nam. Người đã để lại một di sản báo chí vô giá với những giá trị to lớn về nội dung, tư tưởng; xây dựng nền báo chí cách mạng ngày càng phát triển, góp phần vào thắng lợi chung của cách mạng Việt Nam. Trong giai đoạn hiện nay, việc quán triệt sâu sắc tư tưởng Hồ Chí Minh về xây dựng nền báo chí cách mạng có ý nghĩa lý luận và thực tiễn sâu sắc.

Tóm tắt: Báo chí cách mạng; Chủ tịch Hồ Chí Minh; tư tưởng; xây dựng.

Abstract: President Ho Chi Minh was the first person laying the foundation stone for the revolutionary journalism of Vietnam. He left behind priceless journalism heritage of significant values in terms of contents and ideology, which helps building up the revolutionary journalism further and contributes to the overall success of Vietnamese revolution. Under existing period, thoroughly grasping the ideology of Ho Chi Minh on building up the revolutionary journalism has significantly practical and theoretical values.

Keywords: revolutionary journalism; President Ho Chi Minh; ideology; building up.

Ngày nhận bài: 30/5/2021 Ngày biên tập: 31/5/2021 Ngày duyệt đăng: 11/6/2021

Chủ tịch Hồ Chí Minh không chỉ là nhà báo vĩ đại, mà còn là người sáng lập và người thầy lớn của nền báo chí cách mạng Việt Nam. Những tác phẩm báo chí, bài phát biểu chỉ đạo hoạt động báo chí là di sản vô giá mà Người để lại cho sự nghiệp cách mạng của dân tộc ta và nền báo chí cách mạng Việt Nam; là những chỉ dẫn quý báu cho sự nghiệp xây dựng và phát triển nền báo chí cách mạng, có ý nghĩa và giá trị vô cùng to lớn đối với sự nghiệp cách mạng Việt Nam dưới sự lãnh đạo của Đảng.

1. Tư tưởng Hồ Chí Minh về xây dựng nền báo chí cách mạng Việt Nam

Thứ nhất, báo chí cách mạng là công cụ thực hiện công tác chính trị, tư tưởng của Đảng, lấy lợi ích của Đảng, dân tộc và Nhân dân làm tôn chỉ mục đích hoạt động.

(*) PGS.TS; Học viện Báo chí và Tuyên truyền

Chủ tịch Hồ Chí Minh luôn khẳng định báo chí là bộ phận khăng khít trong sự nghiệp đấu tranh giải phóng dân tộc của Nhân dân, của dân tộc và của Đảng ta. Báo chí là bộ phận hữu cơ, gắn liền công tác chính trị, tư tưởng của Đảng, phục vụ mục tiêu, lý tưởng cách mạng của Đảng và dân tộc. Báo chí là diễn đàn rộng rãi, dân chủ, phục vụ lợi ích của dân tộc, của cách mạng, của Nhân dân. Người nhấn mạnh mục đích của báo chí là: “Cốt làm cho dân ta biết, biết các việc, biết đoàn kết, đặng đánh Tây, đánh Nhật làm cho Việt Nam độc lập, bình đẳng tự do”⁽¹⁾. Từ nhận thức sâu sắc về vai trò to lớn của báo chí cách mạng, Chủ tịch Hồ Chí Minh không chỉ trực tiếp viết báo, dùng báo chí làm diễn đàn tố cáo và tấn công chủ nghĩa thực dân, tuyên truyền cho cách mạng mà còn tự mình tổ chức, sáng lập ra những tờ báo cách mạng. *Le Paria* (Người cùng khổ) là tờ báo cách mạng đầu tiên do Người sáng lập và là chủ nhiệm kiêm chủ bút. Ngày 21/6/1925, chỉ chưa đầy một năm sau khi về Quảng Châu (Trung Quốc), Người đã

sáng lập và trực tiếp chỉ đạo xuất bản Báo Thanh niên, cơ quan của Hội Việt Nam cách mạng thanh niên, chính thức đặt nền móng cho báo chí cách mạng Việt Nam. Và trên thực tế, Báo Thanh niên là tờ báo tuyên truyền đường lối cách mạng, chuẩn bị về tư tưởng và tổ chức cho sự ra đời của Đảng Cộng sản Việt Nam.

Chủ tịch Hồ Chí Minh chỉ rõ, tất cả những nhiệm vụ của cách mạng, của đất nước và của dân tộc cũng là nhiệm vụ của báo chí, nhiệm vụ ấy bao trùm toàn bộ cuộc cách mạng, phục vụ mọi mặt đời sống xã hội, kinh tế, quốc phòng, quan hệ quốc tế... Trước Cách mạng Tháng Tám năm 1945, ngòi bút của Người là vũ khí sắc bén nhằm vào chủ nghĩa thực dân, đế quốc và bọn tay sai ở trong nước và nước ngoài, giành độc lập dân tộc và hướng tới chủ nghĩa xã hội. Sau khi nước Việt Nam Dân chủ Cộng hòa ra đời, trên cương vị Chủ tịch nước, Chủ tịch Hồ Chí Minh nhấn mạnh báo chí có thêm vai trò to lớn trong sự nghiệp xây dựng, chấn hưng đất nước; báo chí cách mạng được Đảng trao sứ mệnh đi tiên phong trong việc tuyên truyền, giáo dục về đường lối, chính sách của Đảng và Nhà nước, phản ánh thực tiễn xây dựng và bảo vệ Tổ quốc với quan điểm xuyên suốt: độc lập dân tộc gắn liền với chủ nghĩa xã hội. Người khẳng định: "Tất cả những bài Bác viết chỉ có một "đề tài" là: chống thực dân đế quốc, chống phong kiến địa chủ, tuyên truyền độc lập dân tộc và chủ nghĩa xã hội. Duyên nợ của Bác đối với báo chí là như vậy đó"⁽²⁾.

Thứ hai, xây dựng một nền báo chí cách mạng mang tính nhân dân và tính quần chúng.

Văn hóa báo chí theo tư tưởng Hồ Chí Minh được biểu hiện qua đặc trưng rất cơ bản, đó là tư tưởng xây dựng một nền báo chí cách mạng mang tính nhân dân và tính quần chúng rộng lớn. Người yêu cầu các cơ quan báo chí, các nhà báo cách mạng phải thức tỉnh quần chúng, giúp người đọc tự nhận thức được các vấn đề trong nước và quốc tế, kinh tế và văn hóa, đạo đức và xã hội, chính nghĩa và phi nghĩa... giúp cho người đọc hiểu và có đủ khả năng nhận thức được thế giới quan một cách đúng đắn, từ đó có hành vi ứng xử

phù hợp bằng quan điểm đúng đắn, xuất phát từ lợi ích dân tộc, lợi ích giai cấp. Người căn dặn: "Ta là cán bộ cách mạng, ta viết và nói cho quần chúng nhân dân mà mọi người không hiểu ta nói gì, sao có thể gọi là cán bộ cách mạng được"⁽³⁾.

Chủ tịch Hồ Chí Minh thường nhắc nhở những người làm báo rằng báo chí không phải để cho một số ít người xem, mà để phục vụ nhân dân, để tuyên truyền, giải thích đường lối của Đảng và Chính phủ. Người dạy các nhà báo phải chú ý đến đối tượng bạn đọc, cần viết sao cho phù hợp với trình độ của đại đa số dân chúng Việt Nam, cho người ta thích đọc, đọc rồi hiểu và dễ dàng vận dụng, làm theo. Vì vậy, những người làm báo phải biết lắng nghe quần chúng và phải học cách nói của nhân dân: "Nhân dân ta có truyền thống kể chuyện ngắn gọn mà lại có duyên. Các chú phải học cách kể chuyện của nhân dân..."⁽⁴⁾.

Như vậy, tính nhân dân và tính quần chúng trong tư tưởng Hồ Chí Minh về văn hóa báo chí chính là biểu hiện mối quan hệ gắn bó giữa báo chí với đông đảo các tầng lớp nhân dân, nhất là người dân lao động. Tính nhân dân chính là sự tham gia tích cực, thường xuyên của đông đảo người dân vào các hoạt động của báo chí, đồng thời mọi sản phẩm của báo chí phục vụ nhu cầu lãnh đạo của quần chúng. Sự tham gia của đông đảo quần chúng nhân dân đã làm cho báo chí thực sự trở thành diễn đàn dân chủ. Bên cạnh đó, báo chí cũng thu hút được trí tuệ, tài năng, sáng tạo của toàn xã hội, để nâng cao tính hấp dẫn, tính trí tuệ của báo chí. Đây cũng chính là nét đặc sắc trong tư tưởng Hồ Chí Minh về văn hóa báo chí.

Thứ ba, báo chí cách mạng phải đảm bảo tính đa dạng và tính chân thực.

Tính đa dạng của báo chí là sự phản ánh cuộc sống một cách toàn diện, sâu sắc, sống động, nhiều chiều, nhằm giúp người dân hiểu rõ các hiện tượng xã hội phong phú, cần thiết cho việc định hướng, tạo dư luận ủng hộ và ra sức thực hiện nhiều mục tiêu phát triển do cuộc sống đặt ra. Chủ tịch Hồ Chí Minh nhấn mạnh: "Cần làm cho món ăn tinh thần được phong phú, không nên bắt mọi người chỉ được

ăn một món thôi...”⁽⁶⁾. Người chỉ rõ: “Mỗi tờ báo như báo của nông dân, báo của công nhân, báo của thanh niên, báo của phụ nữ... nên có đặc điểm của nó, về hình thức thì không rập khuôn; rập khuôn thì báo nào cũng thành khô khan làm cho người xem dễ chán”⁽⁶⁾.

Chủ tịch Hồ Chí Minh ý thức rất rõ ràng về nhiệm vụ tuyên truyền của báo chí, tuyên truyền phải đảm bảo nguyên tắc chân thực. Khi nêu gương người tốt, việc tốt phải: “Viết giản dị thô và phải đúng sự thật, không được bịa ra”⁽⁷⁾. Mặt khác, Người chỉ rõ: “Không nên chỉ viết cái tốt mà giấu cái xấu. Nhưng phê bình phải đúng đắn. Nêu cái hay, cái tốt, thì phải có chừng mực, chớ phóng đại. Có thể nào nói thế ấy. Bộ đội và nhân dân ta cũng đủ nhiều cái hay để nêu lên, không cần phải bịa đặt ra. Phê bình thì phải phê bình một cách thật thà, chân thành, đúng đắn; chứ không phải để địch lợi dụng để nó phản tuyên truyền”⁽⁸⁾.

Chân thực là nói lên sự thật với tất cả bản chất của nó. Sự chân thực của báo chí hiểu theo nghĩa hẹp là: bảo đảm chính xác tới từng chi tiết của các sự kiện, con số, con người có địa chỉ cụ thể trong cuộc sống đời thường, trong quá trình phản ánh thực tế xã hội. Tuy nhiên, có không ít người lợi dụng sự chân thực của báo chí để thực hiện những “kỹ xảo” phản tuyên truyền: cung cấp thông tin phiến diện, không đầy đủ, không đúng lúc... dẫn đến tình trạng nhận thức sai lệch về bản chất của sự kiện, hiện tượng.

Sự chân thực của báo chí phải được hiểu theo nghĩa rộng: đó là sự nhận thức chân thật các sự kiện của hiện tượng khách quan; là sự tìm tòi, khai thác, khám phá, phát hiện bản chất, mối liên hệ bên trong giữa chúng, dựa trên cơ sở khoa học, trong quá trình nhận thức và phản ánh hiện thực xã hội, chứ không chỉ dừng lại ở những hiện tượng bên ngoài của sự vật. Yêu cầu chân thật của báo chí cách mạng còn phải biểu hiện ở những sự thật khách quan được phản ánh đúng lúc, đúng dung lượng cần thiết.

Thứ tư, báo chí cách mạng góp phần tích cực trong việc biểu dương và phê phán, phân bác lại các quan điểm sai trái và các hoạt động chống phá của các thế lực thù địch.

Chủ tịch Hồ Chí Minh chỉ rõ: “Muốn xây dựng chủ nghĩa xã hội phải có con người xã hội chủ nghĩa”⁽⁹⁾. Trên cơ sở đó, Người đã phát động phong trào thi đua trong toàn dân, trong tất cả các ngành, các giới. Chủ tịch Hồ Chí Minh luôn cổ vũ các phong trào thi đua, biểu dương những gương người tốt, việc tốt và căn dặn báo chí phải tham gia tích cực vào công việc đó. Nói chuyện với cán bộ Ban Tuyên huấn Trung ương Đảng (tháng 6/1968) về việc xuất bản loại sách “Người tốt, việc tốt”, Người căn dặn: “Các chú vẫn thường nói: nhân dân ta rất anh hùng, ra ngô gặp anh hùng. Điều đó rất đúng. Có thể nói trong mỗi nhà đều có anh hùng, như thế ra ngô mới gặp anh hùng chứ!”⁽¹⁰⁾. Người cho rằng “Đã có những người làm nên sự tích oanh liệt được Đảng và Nhà nước tuyên dương. Đó là những bông hoa rất đẹp trong vườn hoa chung của dân tộc. Nhưng dù sao, số người và những tập thể được công nhận là anh hùng, dũng sĩ, chiến sĩ thi đua, được tặng huân chương, huy chương vẫn là số ít so với hàng triệu, hàng chục triệu con người hàng ngày góp gió thành bão, đang gánh vác mọi việc nước, việc nhà để đánh thắng giặc Mỹ và xây dựng chủ nghĩa xã hội”⁽¹¹⁾.

Chủ tịch Hồ Chí Minh cũng nhấn mạnh, khi biểu dương phải đi đôi với phê phán, đó là một động lực của sự phát triển. Phê phán cái sai, cái xấu để mọi người thấy cần phải loại bỏ cái sai, cái xấu, từ đó mà tạo ra dư luận xã hội, thúc đẩy con người ta sống tốt hơn, xã hội sẽ tiến bộ hơn.

Đặc biệt, Người nhấn mạnh, báo chí phải đấu tranh chống lại các quan điểm sai trái và các hoạt động chống phá của các thế lực thù địch. Đây chính là lĩnh vực mà báo chí thể hiện rõ nhất tính chiến đấu của mình, thể hiện rõ nhất vai trò là một mặt trận và những nhà báo là chiến sĩ trên mặt trận ấy. Người khẳng định: “Cán bộ báo chí cũng là chiến sĩ cách mạng. Cây bút, trang giấy là vũ khí của họ”⁽¹²⁾. Do đó, báo chí không những phải tham gia vào cuộc đấu tranh cách mạng, phải tuyên truyền và giáo dục về đường lối, chủ trương, chính sách của Đảng cho Nhân dân, mà còn phải tham gia bảo vệ Đảng, bảo vệ chế độ,

chống lại các hoạt động chống phá của các thế lực thù địch. Đồng thời, Người cũng chỉ rõ: “Chiến sĩ ở các mặt trận thì dùng súng chống địch, các bạn thì dùng bút chống địch”⁽¹³⁾. Ngay từ khi bắt đầu tham gia cách mạng, lãnh tụ Nguyễn Ái Quốc đã cùng các nhà sáng lập Đảng Cộng sản Pháp thông qua báo chí và các diễn đàn khác đấu tranh chống lại các khuynh hướng của chủ nghĩa cải lương, đưa Đảng vào con đường cách mạng chân chính của Quốc tế Cộng sản. Người thẳng thắn phê bình báo chí của Đảng thời đó chưa chú ý đúng mức đến phong trào đấu tranh của nhân dân các nước thuộc địa.

Trong quá trình xây dựng Đảng, Chủ tịch Hồ Chí Minh và các nhà lãnh đạo tiền bối của Đảng ta đã kiên quyết đấu tranh chống lại các khuynh hướng tả và hữu khuynh trong Đảng, xác lập đường lối chính trị đúng đắn. Thông qua Cương lĩnh chính trị đầu tiên của Đảng Cộng sản Việt Nam do Chủ tịch Hồ Chí Minh soạn thảo, Đảng ta đã xác định con đường cách mạng là: “Làm tư sản dân quyền cách mạng và thổ địa cách mạng để đi tới xã hội cộng sản”⁽¹⁴⁾.

Thực hiện tư tưởng của Người về xây dựng nền báo chí cách mạng, 96 năm qua, báo chí cách mạng Việt Nam đã thể hiện là công cụ sắc bén của Đảng và Nhà nước trong công tác tuyên truyền, giáo dục, cổ vũ, động viên toàn Đảng, toàn quân, toàn dân ta đoàn kết, vượt qua mọi khó khăn, thử thách, đưa sự nghiệp cách mạng không ngừng tiến lên và giành được những thành tựu to lớn. Lớp lớp đội ngũ nhà báo Việt Nam luôn trung thành với lý tưởng của Đảng, kiên định, vững vàng trong những biến động của lịch sử; có những đóng góp xứng đáng vào sự nghiệp giành độc lập dân tộc, đấu tranh thống nhất đất nước, xây dựng và bảo vệ Tổ quốc Việt Nam xã hội chủ nghĩa.

Trong giai đoạn cách mạng hiện nay, những quan điểm của Chủ tịch Hồ Chí Minh về xây dựng nền báo chí cách mạng là cơ sở lý luận để Đảng ta nhận thức rõ vị trí và tầm quan trọng của việc xây dựng nền báo chí cách mạng trong công cuộc đổi mới đất nước theo định hướng xã hội chủ nghĩa; một nền

báo chí dân chủ, trung thực, khoa học và hiện đại, vì sự tiến bộ và phát triển của xã hội; một nền báo chí hướng tới các giá trị chân, thiện, mỹ; hướng tới sự phát triển con người toàn diện; một nền báo chí mà người làm báo luôn có ý thức trách nhiệm chính trị - xã hội.

Trước bối cảnh thế giới, khu vực và đất nước có nhiều thay đổi, internet, mạng xã hội phổ biến toàn cầu, biên giới thông tin truyền thống của mỗi quốc gia không còn nhiều rào cản, báo chí cách mạng Việt Nam về cơ bản đã quán triệt và thực hiện tốt tư tưởng Hồ Chí Minh về báo chí cách mạng. Báo chí cách mạng Việt Nam đã vượt lên những khó khăn về phương tiện, kỹ thuật để tận tâm, tận lực phục vụ Nhân dân, phục vụ cách mạng, góp phần ngăn chặn tình trạng nhiễu, loạn thông tin, định hướng thông tin kịp thời cho quần chúng nhân dân.

Tuy nhiên, hiện nay tình trạng thương mại hóa báo chí, nguyên tắc phục vụ Nhân dân chưa thực sự được bảo đảm triệt để. Bên cạnh biểu dương những kết quả và thành tích nổi bật, như: “Truyền thông đại chúng phát triển nhanh cả về loại hình, quy mô, lực lượng, phương tiện kỹ thuật và ảnh hưởng xã hội”⁽¹⁵⁾; “Việc phê phán, đấu tranh, đẩy lùi cái xấu, cái ác, cái lạc hậu, chống các quan điểm, hành vi sai trái gây hại đến văn hóa, lối sống con người được chú trọng”⁽¹⁶⁾..., Đảng ta cũng thẳng thắn thừa nhận: “Hệ thống thông tin đại chúng còn nhiều hạn chế; một số cơ quan báo chí xa rời tôn chỉ và có biểu hiện thương mại hóa; quản lý mạng xã hội còn bất cập”⁽¹⁷⁾.

2. Giải pháp xây dựng nền báo chí cách mạng Việt Nam theo tư tưởng Hồ Chí Minh

Để quán triệt và phát huy tính nhân dân của báo chí cách mạng theo tư tưởng Hồ Chí Minh, cần thực hiện tốt một số nội dung sau:

Một là, cần nâng cao nhận thức về vai trò, chức năng, nhiệm vụ của báo chí cách mạng cho những người làm công tác báo chí và toàn xã hội; giúp những người làm báo vững vàng trước mọi thử thách, nâng cao trách nhiệm chính trị của người làm báo trước Đảng và Nhân dân. Vì vậy, báo chí cách mạng phải quán triệt sâu sắc những chỉ dẫn của

Chủ tịch Hồ Chí Minh về xây dựng báo chí cách mạng. Trong bất kỳ tình huống nào cũng phải tuân thủ sự lãnh đạo của Đảng, sự quản lý của Nhà nước. Bởi vì, báo chí cách mạng phải là “công cụ” của Đảng, là “tai mắt” của quần chúng Nhân dân; báo chí cách mạng phải “Kiên quyết đấu tranh, loại bỏ các sản phẩm, thông tin độc hại, xuyên tạc, phản động, ảnh hưởng xấu đến ổn định chính trị - xã hội, thuần phong mỹ tục”⁽¹⁹⁾. Chủ tịch Hồ Chí Minh đã chỉ rõ: “Nói tóm lại: Để làm trọn nhiệm vụ tuyên truyền, tổ chức, hướng dẫn, thì các báo chí ta cần phải gắn gụi quần chúng hơn nữa, đi sâu vào công việc thực tế hơn nữa, cách làm việc của các báo chí phải cải thiện hơn nữa”⁽¹⁹⁾.

Hai là, thực hiện nghiêm, hiệu quả Nghị quyết Đại hội ĐBTQ lần thứ XIII của Đảng đề ra với báo chí là: “Xây dựng nền báo chí, truyền thông chuyên nghiệp, nhân văn và hiện đại. Thực hiện tốt quy hoạch, phát triển hệ thống báo chí, truyền thông. Sắp xếp ngành xuất bản, in và phát hành theo hướng tinh gọn, chất lượng, hiện đại hóa. Tăng cường quản lý và phát triển các loại hình truyền thông, thông tin trên internet”⁽²⁰⁾. Công tác lãnh đạo, quản lý báo chí, xuất bản cũng phải xuất phát từ mục đích phục vụ Nhân dân, phục vụ Đảng, phục vụ Tổ quốc. Mặt khác, phải kiên quyết ngăn ngừa, khắc phục tình trạng thương mại hóa báo chí, xa rời tôn chỉ, mục đích, đối tượng phục vụ, chạy theo thị hiếu tầm thường của một số cơ quan, đơn vị báo chí.

Ba là, cần chú trọng xây dựng đội ngũ những người làm báo chí cách mạng giỏi về chuyên môn nghiệp vụ và có đạo đức cách mạng, đạo đức nghề nghiệp gắn với nâng cao nghiệp vụ chuyên môn cho đội ngũ người làm báo trong việc đấu tranh chống những quan điểm sai trái, thù địch, những luận điệu xuyên tạc, ngụy biện cho cái xấu, cái ác, cái thấp hèn...

Bốn là, tiếp tục phát huy vai trò gương mẫu tiên phong, tích cực của đội ngũ làm công tác quản lý báo chí. Đó phải là những người gương mẫu thực hiện đúng đường lối chính trị, tư tưởng của Đảng và pháp luật về

báo chí của Nhà nước. Bên cạnh đó, đội ngũ phóng viên, nhà báo phải luôn khắc phục khó khăn, sẵn sàng nhận và hoàn thành tốt nhiệm vụ được Đảng và Nhà nước giao, gắn bó với thực tiễn cuộc sống, phản ánh đúng những điểm sáng trong đời sống xã hội để nhân rộng điển hình, ca ngợi những tấm gương sáng trong lao động sản xuất, trong xây dựng và bảo vệ Tổ quốc.

Năm là, cần đẩy mạnh công tác thông tin, tuyên truyền đường lối của Đảng và pháp luật của Nhà nước; các nhiệm vụ phát triển kinh tế, văn hóa, xã hội, bảo vệ môi trường, cải thiện đời sống Nhân dân; trong công tác cải cách hành chính, phòng, chống tham nhũng, lãng phí; tăng cường quốc phòng, an ninh, giữ vững độc lập, chủ quyền lãnh thổ quốc gia, bảo đảm an ninh chính trị và trật tự an toàn xã hội; mở rộng hoạt động đối ngoại và hội nhập quốc tế; phát huy tốt vai trò là diễn đàn phản ánh, đề xuất, kiến nghị với Đảng, Nhà nước các biện pháp giải quyết những vấn đề kinh tế - xã hội của đất nước. Chủ động, tích cực tham gia đấu tranh chống “diễn biến hòa bình” trên lĩnh vực tư tưởng, văn hóa, lý luận; đấu tranh phản bác những thông tin, luận điệu sai trái của các thế lực thù địch, đối tượng cơ hội chính trị chống phá Đảng, Nhà nước và sự nghiệp đổi mới ở Việt Nam./.

Ghi chú:

(1),(14) Hồ Chí Minh, *Toàn tập*, tập 3, Nxb CTQG-ST, H.2011, tr.661, tr.1.

(2),(9) Sdd, tập 12, tr.117, tr.222.

(3),(4),(5),(7),(10),(11) Sdd, tập 15, tr.666, tr.667, tr.655, tr.673, tr.661, tr.662.

(6) Sdd, tập 11, tr.167.

(8) Sdd, tập 7, tr.206.

(12) Sdd, tập 13, tr.466.

(13),(19) Sdd, tập 5, tr.210, tr.210.

(15) Đảng Cộng sản Việt Nam, *Văn kiện Đại hội ĐBTQ lần thứ XII*, Nxb CTQG-ST, H.2016, tr.124.

(16),(17),(18),(20) Đảng Cộng sản Việt Nam, *Văn kiện Đại hội ĐBTQ lần thứ XIII*, tập I, Nxb CTQG-ST, tr.65, tr.85, tr.146, tr.146.